

מפורת הש"ס

א. שבת מגב. תוספתא שבת פ"ד ז.

גרפות

להחזיר לו בכת"י ובמקבילה: אמר רב פפא להחזיר לו. שנפל עליו בכת"י: שנפלה עליו. לא מיבעיא קאמר בכת"י ומקורות: הכי קאמר.

ושמואל אמר נאמר דין זה לענין לפקח עליו את הגל. משמע שאם היו רוב גוים בעיר אין מפקחין עליו את הגל, הרי שהולכים בנפשות אחר הרוב ומשיבים: כי איתמר דשמואל - ארישא איתמר [כאשר נאחר דבר זה של שמואל על ההלכה הראשונה נאמר] וכך יש להבין: אם רוב נכרים - נכרי, אמר שמואל: ולענין פקוח נפש אינו כן אלא מצילים אותו מפני הספק. אמרנו: שאם היו רוב נכרים בעיר הרי הוא נכרי. ושואלים: למאי הילכתא [לאיזו הלכה] נאמר דברים אלו אמר רב פפא: לענין להאכילו נבילות, כלומר שאין אנו צריכים לחשוש באותו ילד לכל איסור ומותר להאכילו אפילו נבילות כגוי. אמרנו: אם רוב ישראל - ישראל הוא, ושאלו: למאי הילכתא [לאיזו הלכה]?

ושמואל אמר: לפקח עליו את הגל. כי איתמר דשמואל

- ארישא איתמר: אם רוב נכרים - נכרי, אמר שמואל: ולענין פקוח נפש אינו כן. אם רוב נכרים נכרי למאי הילכתא? אמר רב פפא: להאכילו נבילות. אם רוב ישראל - ישראל, למאי הילכתא - להחזיר לו אבידתו. מחצה על מחצה - ישראל, למאי הילכתא? אמר ריש לקיש: לנזקין, היכי דמי? אי נימא דנגחיה תורא דידן לתורא דידיה - נייתי ראיה ונשקול! - לא צריכא, דנגחיה תורא דידיה לתורא דידן, פלגא - יהיב ליה, איך פלגא - נימא ליה: אייתי ראיה דלאו ישראל אגא, ושקול.

א "מי שנפל עליו מפולת וכו'". מאי קאמר? - לא מיבעיא קאמר: לא מיבעיא ספק הוא שם ספק אינו שם, דאי איתיה חי הוא - דמפקחין, אלא אפילו ספק חי ספק מת - מפקחין, וְלֹא מִיִּבְעִיא סָפֵק חַי סָפֵק מֵת דִּישְׂרָאֵל, אֲלֵא אֲפִילוּ סָפֵק נְכָרִי סָפֵק יִשְׂרָאֵל - מִפְּקָחִין. "מִצְאוּהוּ חַי מִפְּקָחִין" מִצְאוּהוּ חַי פְּשִׁיטָא! - לא צריכא, דאפילו לחיי שעה. "ואם מת יניחוהו" הא נמי פשיטא! - לא צריכא לרבי יהודה בן לקיש. דתניא: אין מצילין את המת מפני הדליקה, אמר רבי יהודה בן לקיש: שמעתי שמצילין את המת מפני הדליקה.

א מי שנפל עליו מפולת ספק הוא שם ספק אינו שם וכו'. ושואלים: מאי קאמר [חא אמר] במשנה? ומדוע הביא שלש דוגמות שונות להסביר אותו רעיון שאנו מצילים אף כשעת ספק ומסבירים: לא מיבעיא קאמר [בלשון לא נצרכה אמר] וצריך להבין כאילו היתה שנויה כך: לא מיבעיא [לא נצרכה] שהיה רק ספק הוא שם ספק אינו שם, דאי איתיה חי הוא [שאם ישנו שם חי, הוא] בודאי - שמפקחין את הגל, אלא אפילו ספק חי ספק מת - מפקחין. ולא מיבעיא [ולא נצרכה] לומר ספק חי ספק מת, כשברור שישאל הוא מפקחין, אלא אפילו ספק גוי ספק ישראל - גם אז מפקחין.

נאמר במשנה שאם מצאוהו חי מפקחים. ותוהים: מצאוהו חי פשיטא [פשוט] מובן מאלי, שהרי הוא הוא דין פקוח נפש! ומשיבים: לא צריכא, דאפילו לחיי שעה [לא נצרכה אלא אפילו לחיי שעה] כלומר, גם כשברור שימות בקרוב, אלא שיכולים להחיותו עוד זמן קצר - גם אז מחללים עליו את השבת.

אמרנו שאם מת יניחוהו. ותוהים: הא נמי פשיטא [זו גם כן פשוטה], ומה טעם לחלל את השבת עבור המת ומשיבים: לא צריכא [לא נצרכה] הלכה זו אלא לדעת ר' יהודה בן לקיש. שכן שנויה ברייתא: אין מצילין את המת מפני הדליקה שאין עוברים על איסורי שבת מפני כבוד מת, אמר ר' יהודה בן לקיש: שמעתי שמצילין את המת מפני הדליקה.

עיונים

למקין / וכבר תהו בתוספות (ד"ה לא צריכא) מדוע לא פירשו כל החלוקים כולם לענין נזיקים ועיין שם. והאחרונים אמרו כי לפי השיטה שאין הולכים בממון אחר הרוב (וכן נראה שפסקו אף לענין זה בסור ובמגיד משנה) אין מקום לחלוקים אלה, אלא להלכות אחרות שנאמרו כזה (וראה שם יוסף (עוד).

השבת אבידה ונזיקין לגוי / תפיסת ההלכה היא כי דיני השבת אבדה בגוי גם החובה לשלם עבור שורו שהזיק אינם מובנים מעצמם כדון טבעי. אלא הם ממשפטי התורה המיוחדים לישראל, ולכן מי שאינו יהודי אין חלים לגביו דינים מיוחדים אלה.

אייתי ראיה / ויש שהוסיפו שאפילו כשיש רגלים לדבר שאינו יהודי, כגון שרואים בו שאינו נוהג כישראל - מכל מקום הולכים אחר רוב ישראל לענין זה. (תורא"ש).

לחיי שעה / והמאירי מוסיף שבשעה קצרה זו עשוי להתודות ולעשות תשובה, ואין למנוע ממנו אפשרות זו (מאירי).

אורח ההלכה

יחוס תינוק שנמצא בעיר מעורבת / תינוק שנמצא בעיר שיש בה גוים ויהודים (בין ברוב ישראל בין ברוב גוים) הרי זה ספק גוי לענין יחסיו. ואם קרש אשה - צריכה נס מנסה. ואם הסכילהו אז

ושמואל אמר לפקח עליו את הגל - קאמר, לאס רוב ישראל ישראל, אבל במחאה על מחאה, לא, וכל שכן ברוב נכרים. אינו כן - לאמר אפילו ברוב נכרים מפקחין. למאי הילכתא - הוא נכרי אליבא דשמואל, כיון לאמר מפקחין עליו - כל שכן למחאה להחיותו, ולמאי הילכתא הוא נכרי? להאכילו נבילות - עד שיגל, ויקבל עליו גירות. אם רוב ישראל ישראל למאי הילכתא - הוא ישראל ברוב ישראל שפי ממחאה על מחאה, לאי שלא להאכילו נבילות - במחאה על מחאה לא ספינו ליה. לנזקין - שור של ישראל שנגח של נכרי פטור, ושור של נכרי שנגח של ישראל, בין חס בין מועד - משלם נזק שלם. ושל ישראל שנגח של ישראל, חס - משלם חצי נזק, מועד - משלם נזק שלם. אי נימא דנגחיה תורא דידן לתורא דידיה - וקאמרינן דמחייבין ליה לשלומי. נייתי ראיה - דישראל הוא, ושקול. וכל זמן שלא טבל צבית לין לשם גירות - לא מצינן לישראל לחיובי לשלומי. פלגא - משלם כישראל, איך פלגא ספק הוא, וזה תוצעו נזק שלם כדון נכרי אמר ליה אייתי ראיה ללאו ישראל אלא ושקול. מאי קאמר - כל הכי ספקיו דקתני, תלי אתו לאשמעוין? שמצילין את המת - לחכר המעורבת, לליכא איסור אלא טלטול.

תוספות

לפקח הגל אינו כן. אומר רבינו יצחק דהיינו טעמא דאין הולכין בפקוח נפש אחר הרוב, משום דכתוב (ויקרא יח) "וחי בהם" ולא שימות בהם, שלא יוכל לבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל.

להאכילו נבילות - לא הוה מצי למימר שלא להחיותו, משום דאפילו מחצה על מחצה אינו חייב להחיותו - דדווקא ברוב ישראל אמרינן לא שנו אלא להחיותו.

להחזיר לו אבידתו. הא דלא קאמר להחיותו, כדקאמר רב לעיל - פירש רש"י דלשמואל איצטרך, דסבירא ליה דאפילו לפקח את הגל בשבת אין הולכין אחר הרוב, כל שכן להחיותו. ואף על גב דסבירא ליה לשמואל (בבבא בתרא צבב) אין הולכין בממון אחר הרוב - הני מילי היכא דאתי לידיה ברשות בעלים, כמו מוכר שור לחבירו ונמצא נגח, אבל הכא דלא אתא לידיה ברשות בעלים - אזלינן בתר רובא. ובכתובות סוף פרק קמא (טו,ב) פירש דרבותא נקט, אפילו להחזיר לו אבידה, דאיכא עבירה גדולה, כדאמרינן (סנהדרין עו,ב): המחזיר אבידה לכרי עליו כתוב אומר "למען ספות הרה את הצמאה" וגו' - ואפילו הכי מחזירין היכא דאיכא רוב ישראל, וכל שכן להחיותו, דליכא עבירה כולי, האי דמפרנסין עניי נכרים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום (גיטין סא, א).

להחזיר לו אבידה. אבל מחצה על מחצה - לא, דאמר ליה: אייתי ראיה דישראל את ואחזיר לך.

לא צריכא דנגחיה תורא דידן לתורא דידן. תימא לי: הוה מצי למימר כולהו לנזקין, אם רוב ישראל - ישראל, דנגחיה תורא דידן לתורא דידיה, מחצה על מחצה ישראל דנגחיה תורא דידן לתורא דידן - ולא משלם אלא פלגא, אם רוב נכרים נכרי - משלם נזק שלם, אלא יחא למימר חידוש בכל חד.

סבל כשיגדל לשם גרות, הריהו לענין יחסיו כשאר אסופים שבערי ישראל וכדברי רב. (ש"ע אה"ע"ז ד, לג).

תינוק שנמצא בעיר מעורבת / תינוק שנמצא בעיר מעורבת, ולא התייר או נזיר, אם היה רוב העיר גוים - מותר להאכילו נבילות. היו רוב אנשי העיר יהודים - דינו כישראל ומחזירין לו אבידה כיהודי. היו מחצה על מחצה - מצוה להחיותו כישראל ומפקחין עליו את הגל, ולענין דיני נזיקין הריהו ספק, והמוציא מחבירו עליו הראיה. (וכן הרמב"ם את הסוגיה).

ורש אומרים (סור) שאפילו היו רוב גוים מפקחין על ילד זה את הגל בשבת, אבל אין מצוים להחיותו שלא ברוב ישראל.

(שם סעיף לד).

אפילו לחיי שעה / אפילו מצאו אדם מרוצץ שאינו יכול לחיות אלא לפי שעה, מפקחים עליו את הגל.

(שם א"ח שכט, ד).

מצילים המת מהדלקה בשבת / מת המוסל בממס שירא להשאירו שם מפני הדלקה, מניח עליו ככר או תינוק ומסלפלו על ידיהם, או ממקפה למקפה. ואם אינו יכול בררר זו - מסלפלו סלפול נמור, אבל אסור להוציאו לרשות אחרת, שהוצאתו אסורה מדין תורה, וכדברי ר' יהודה בן לקיש. (שם שי"א, א).

אבל הכא – כי לא שרית ליה לפקוחי, מאי אית ליה למיעבד, לתיכוי איסורא לאורייתא דכשרי הא מקמי הך. עד היכן הוא בודק – אם זומה לתת שאינו מזהם איברי, על היכן הוא מפקח לדעת האמת? עד חוטמו – ולא און חיות בחוטמו, שאינו מולא רוח – ולוי מת, ויניחוסו. הכי גרסינן: אמר רב פפא

וְאֵפִילוּ רַבִּי יְהוּדָה בֶּן לָקִישׁ לָא קָאָמַר אֱלָא מִתּוֹךְ שְׂאֵדָם בְּהוּל עַל מֵתוּ, אִי לָא שְׂרִית לִיה – אֲתִי לְכַבּוּי. אָבֵל הָכָא, אִי לָא שְׂרִית לִיה – מַאי אִית לִיה לְמַעְבְּד? תְּנִי רַבְּנֵי: עַד הֵיכֵן הוּא בּוֹדֵק? עַד חוֹטְמוֹ, וְיִשׁ אֹמְרִים: עַד לְבוֹ. בְּדָק וּמְצָא עֲלִיוֹנִים מְתִים – לָא יֵאמַר: כְּבָר מֵתוּ הַתְּחַתּוֹנִים. מַעֲשֶׂה הָיָה, וּמְצָאוּ עֲלִיוֹנִים מְתִים וְתַחְתּוֹנִים חַיִּים. גִּימָא הֲנִי תְּנָאִי כִי הֲנִי תְּנָאִי, דְּתְּנָאִי: מְהֵיכֵן הִנָּלַד נּוֹצֵר – מְרֵאשׁוּ, שְׂנַאָמַר "מִמְעֵי אִמִּי אֲתָה גּוֹזִי" וְאֹמַר "גּוֹזִי נִזְרָה וְהִשְׁלִיכִי". אָבָא שְׂאוּל אֹמַר: מְטִיבוֹר, וּמְשַׁלַּח שְׂרָשׁוּי אֵילָף וְאֵילָף. אֵפִילוּ תִימָא אָבָא שְׂאוּל, עַד כָּאן לָא קָא אָמַר אָבָא שְׂאוּל הָתָם – אֱלָא לְעֲנִי וְיִצְרָה, דְּכָל מִיּוֹדֵי מְמַצִּיעֵתִיה מִיתְּצַר. אָבֵל לְעֲנִי פְקוּחַ נֶפֶשׁ – אֵפִילוּ אָבָא שְׂאוּל מוֹדֵי דְעָקַר חִיּוּתָא בְּאִפִּיה הוּא, דְּכָתִיב "כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים בְּאִפִּיו". אָמַר רַב פֶּפְאָ: מַחְלוּקַת מְמַטָּה לְמַעְלָה, אָבֵל מִמַּעְלָה לְמַטָּה, כִּינּוּן דְּבִדָּק לִיה עַד חוֹטְמוֹ – שׁוּב אֵינוֹ צָרִיף, דְּכָתִיב "כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים בְּאִפִּיו".

מחלוקת מלמטה למעלה – מחלוקת להנך תנאי, למר אמר: עד לבו, ומר אמר: עד חוטמו, תלמטה למעלה שמואלו דרך מרגלותיו תחלה, ובודק והולך כלפי ראשו. למר אמר: כלבו יש להכחין, אם יש בו חיות, שכשמתו דופקת שם, ומר אמר: עד חוטמו דיומנין לאין חיות כיכר כלבו, וכיכר בחוטמו. גזי נוצר – וכזר הוא שער הראש. אפילו תימא אבא שאול – נמי סבירא ליה עד חוטמו. ולוי הסדר – לא פורש לי מהו. ושפיכות דמים – שהותר לבעל בית לשפוך למו של זה להלל ספק נפשו, ענינה חמורה היא, שמתמלאת את הארץ כדכתיב (במדבר לה) "ולא תמלא את הארץ" גזי פרשת רולמין. וגורם לשכינה שתסתלק – כדכתיב (שם) חשר אני שוכן בתוכה", הא אם תעמלו – איני שוכן, וגזי רולמ כתיב. מעם מזבחי – אם כהן הוא שכל לעבוד עבודה. ולא מעל מזבחי – אם התחיל בעבודה, אין מפסיק לכל לידו, אלא תשלים עבודתו.

תוספות

אבא שאול אומר מטיבורו. הקשה רבינו תם: דבפרק "המפלת" (נדה כה, א) תניא: איהו שפיר מרוקס? אבא שאול אומר: תחילת ברייתו מראשו. ועוד הקשה: דהא התם משמע דלא אידי אלא בגודל האיברים ובקוטנן, כדקא מסיים עלה שתי עיניו כשני טיפין של זבוב וכו'. להכי גרס רבינו תם: תחילת ברייתו כרשון, פירוש: יום שנגמר תחילת צורתו היו כל גופו גדול כסלעם, כדמתרגמינן רשונא, וכן פירש בערוך [ערוך רשון].

וְיִכְבֵּר הִיָּה רַבִּי יִשְׁמַעֵאל וְרַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה מְהַלְכִין בְּדֶרֶךְ, וְלוֹי הַסֹּדֵר וְרַבִּי יִשְׁמַעֵאל בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה מְהַלְכִין אַחֲרֵיהּ. וְנִשְׁאַלָה שְׂאֵלָה זוּ בְּפִנְיָהֶם: מַנִּיין לְפָקוּחַ נֶפֶשׁ שְׂדוּחָה אֶת הַשֶּׁבֶת? וְנַעֲנֶה רַבִּי יִשְׁמַעֵאל וְאָמַר: "אִם בְּמַחְתֶּרֶת יִמְצָא הַגִּבְבִּי". וְמָה זֶה, שְׂסַפֵּק עַל מָמוֹן בָּא סֶפֶק עַל נֶפְשׁוֹת בָּא, וְשְׂפִיכוֹת דְּמִים מְטַמְא אֶת הָאָרֶץ וְגוֹרֵם לְשִׁכְיָנָה שְׂתַסְתַּלַּק מִיִּשְׂרָאֵל – נִיתוּ לְהַצִּילוֹ בְּנֶפְשׁוֹ, קַל וְחֹמֶר לְפָקוּחַ נֶפֶשׁ שְׂדוּחָה אֶת הַשֶּׁבֶת. וְנַעֲנֶה רַבִּי עֲקִיבָא וְאָמַר: "וְכִי יוֹד אִישׁ עַל רַעְהוֹ וְגו' מַעַם מְזַבְחֵי תִקְחֶנּוּ לְמוֹת". מַעַם מְזַבְחֵי – וְלֹא מַעַל מְזַבְחֵי. וְאָמַר רַבִּי בַר תַּנְהוּ אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: לֹא שָׁנוּ אֱלָא לְהַמִּית,

ומעירים: אפילו ר' יהודה בן לקיש לא קאמר [לא אמר] אלא בדליקה, מתוך שאדם בהול על מתו וחושש שמא ישרף בדליקה אי לא שרית ליה – אתי לכבוויי [אם לא תתיר לו להוציאו יבוא לכבות] ויעבור על איסור תורה חמור. אבל הכא, אי לא שרית ליה – מאי אית ליה למעבד [אבל כאן אם לא תתיר לו לפנות את הגל מה יש לו לעשות]? ואין כאן מקום לחשוש, ואין כבוד הכריות דוחה שבת לענין זה.

תנו רבנן [שנו חכמים]: אדם שהיה במפולת ופינוהו עד היכן הוא בודק לברר אם עדיין חי הוא? אמרו: עד חוטמו, ואם אין סימן חיים בחוטמו, שאינו נושם – ודאי מת הוא. ויש אומרים: עד לבו אם לבו דופק, בדק ומצא עליונים בתוך המפולת מתים, לא יאמר: כבר מתו התחתונים ואין לחפש עוד. ומעשה היה ומצאו עליונים מתים ותחתונים חיים, ומעירים: גימא הני תנאי כי הני תנאי [נאמר שתנאים אלו שנחלקו לענין בדיקת החיים כמחלוקת תנאים אלה] שנחלקו בענין יצירה ששניה ברייתא: מהיכן הולד נוצר – מראשו, שנאמר "ממעיי אמי אתה גוזי" (תהלים עא, ו) ואומר "גזי נוצר והשליכי" (ירמיה ז, כט) לרמוז שכן הראש, מקום הנור, הוא נוצר. אבא שאול אומר: מטיבורו אדם נוצר, ומשלח שרשיו אילך ואילך עד שמגיע לדמות אדם. לכאורה האומר שרוח החיים קובעים לפי בדיקת חוטמו הוא התנא החולק על אבא שאול! ודוחים: אפילו תימא [אפילו תאמר] שהוא כדעת אבא שאול, עד כאן לא קא אמר אבא שאול התם [שם] אלא לענין יצירה, דכל מידי ממציעתיה מיתצר [שכל דבר מאמצעיתו הוא נוצר], אבל לענין פקוח נפש – אפילו אבא שאול מודי [מודה] דעיקר חיותא באפיה הוא [שעיקר החיים באפו הוא] דכתיב [שנאמר] "כל אשר נשמת רוח חיים באפיו" (בראשית ז, כב). אמר רב פפא: מחלוקת ממטה למעלה כלומר שמצאו רגליו תחילה, שאין די לבדוק עד לבו אלא שצריך לבדוק עד חוטמו, אבל ממעלה למטה, כיון דבדק ליה [שבדק לו] עד חוטמו – שוב אינו צריך, דכתיב "כל אשר נשמת רוח חיים באפיו" (שם).

מסופר, וכבר היה ר' ישמעאל יר' עקיבא ור' אלעזר בן עזריה מהלכין בדרך ולוי הסדר ור' ישמעאל בנו של ר' אלעזר בן עזריה מהלכין אחריהו שהיו צעירים מהם והיו נוהגים כדרך תלמידים שאין הולכים בשורה אחת עם רבותיהם. נשאלה שאלה זו בפניהם: על ממון בא ספק על נפשות בא, ויודעים אנו כי שפיכות דמים מטמא את הארץ, וגורם לשכינה שתסתלק מישראל בכל זאת ניתן להצילו בנפשו שבעל הבית תקחנו למוח" (שם כא, יד). ונדייק: מעם מזבחי שאם הוא כהן וכו' לעבוד במזבח – אין ממתנים לו וממיתים אותו, ולא מעל מזבחי אם הוא עובד בשעה זו ממש. ואמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן: לא שנו אלא להמית שאין מורידים כהן מעל המזבח כדי לעונשו על רציחה,

לוי הסדר / ויש מפרשים שהיה סודר את המשניות ולכן נקרא הסדר. ובערוך גרס הסדר, וכונתו שהיה עושה בגדי שרד, או שהיה עושה מעשי רשת. (גאונים).

אורח ההלכה
בודקין עד חוטמו / מצאו אדם כמפולת כשבת בודקין בחוטמו אם הוא נושם עדיין, ואם נושם – ממשיכים לפקח עליו את הגל. ולענין בדיקה זו אינו משנה אם פגעו בראשו או ברגליו תחילה. וכדברי פתם ברייתא.
(שם שכת, ד).

מניין לפקוח נפש / ולכאורה הלא חפשו חכמים ראיות שעל שלש עבירות חמורות יהרג אלא יעבור, ואם כך פשוט שעל מצוות אחרות (ובכללן שבת). מותר לעבור! ותרצו כי שם מדובר לענין הצלת נפשו, אבל כאן מדובר לענין ההתר והמצוה שיש לאחרים לחלל שבת עבורו. (ראה תיה"כ ושיח יצחק).

מפורת הש"ס

- ג. שבת מגב.
- ג. ירושלמי יומא פ"ח ה"ה (בשניים).
- ד. סוטה מה"ב. ונהה כהא (בשניים). ירושלמי סוטה פ"ט ה"ג (בשניים). ויקרא רבא פ"ד ד.
- ה. ראה נדה כד, א.
- ו. ירושלמי סנהדרין פ"ח ה"ה (בשניים לשון ושם). מכילתא כי תשא פ"א (בשניים). ראה שם משפטים פ"ג א. ירושלמי שבת פ"ח ה"ד. תוספתא שבת פ"ט יג-יד. ילקוט משפטים שכו.
- ז. שבת לגא (הענין). ירושלמי סנהדרין שם. מכילתא שם.
- ח. מכילתא משפטים פ"ד (בשניים).

גרסות

עד לבו בכת"י וכן במקורות: עד עיבורו.
דכל מידי ממציעתיה מיתצר בכת"י ומקורות: מן מציעתיה מיתצו.
הסדר ובערוך ועוד: הסדר.